

ZAPISI

Janez Cvirn

MARKO VINCENC LIPOLD IN LETO 1848

Če se z revolucijo leta 1848 v Evropi zaključí dolgotrajno obdobje »revolucij na zahodu«, ki se je pričelo že osemdeset let prej,¹ se Slovenci v tem letu prvič neposredno srečamo z revolucijo. Res je sicer, da je velika francoska revolucija odmevala tudi pri nas in da so Ilirske province prinesle marsikatero reformo v meščanskem duhu, a vendar je fevdalizem dokončno odpravila šele revolucija leta 1848.²

Za revolucionarno dogajanje leta 1848 pri nas, ki se kaže s kmečkimi zahtevami po odpravi fevdalizma, z nacionalnimi zahtevami in s splošnimi zahtevami po ukinitvi absolutizma in uveljavitvi ustavnih pravic, je značilno, da ob poudarjeni revolucionarnosti kmeta, ki ima pred sabo jasen program, za katerega se je pripravljen boriti in se tudi bori, slovensko meščanstvo nastopa izredno medlo in več kot zmerno.³ Očitno je ekonomska zaostanost in obrobna pozicija naših dežel že v tem času dejstvo, ki odločilno pogojuje obnašanje buržoazije v času revolucije.⁴ Zato torej ni presenetljivo, če le izrazita manjšina slovenskega meščanstva sprejema zmage revolucije z odkritim navdušenjem in podpira boj dunajskega ljudstva proti vsem reakcionarnim poskusom omejevanja in oženja političnih pravic. Večina, ki se sicer tudi veseli padca absolutizma ter ustavnih in drugih pravic, pa se zadovoljuje z dokaj skromnimi koncesijami z vladne strani, boji se nadaljevanja revolucije, nemirov in nastopanja »drhali« in je odločno proti vsem drugim radikalnejšim zahtevam.⁵

V kontekst takšnega (večinskega) gledanja lahko umestimo tudi razmišljanja Marka Vincenca Lipolda, znanega slovenskega geologa in leta 1848 rudarskega mojstra v solnem rudniku v Hallu na Tirolskem.⁶ Izrazil jih je v sedmih pismih svojemu bratu Francu, župniku v Sentilju pri Mislinji.⁷ Da bi ga čim natančneje seznanil s »spremembami časa«, je Lipold v vsakem pismu najprej podrobno orisal tok revolucionarnih dogodkov v monarhiji in predvsem na Tirolskem, v deželi, ki je bila v času revolucije najbolj konservativna in proti spremembam, posamezne dogodke pa tudi komentiral in ob njih na kratko definiral svoja stališča do nekaterih najpomembnejših političnih problemov. Ti Lipoldovi lapidarni ekskurzi so za nas tudi najbolj zanimivi, saj ne razkrivajo le njegovega gledanja na revolucijo in njene pridobitve, temveč do neke mere tudi motive, ki so ga pripeljali do takšnega ali drugačnega stališča. Ob dejstvu, da na nekatere probleme gleda izrazito emocionalno, je namreč več kot očitno, da so njegova stališča v najtesnejši zvezi z njegovim nacionalnim in socialnim izvorom ter družbenim statusom: kot pripadnik svobodniške družine iz Mozirja, ki se je z izobrazbo povzpел na družbeni lestevici, je odločno za ukinitve fevdalnega sistema in za popolno emancipacijo kmeta, vendar za spremembe po mirni poti in, kar je še posebej očitno, za spremembe od zgoraj; kot avstrijski uradnik, prežet z avstrijsko ideologijo, ki je tako značilna za uradništvo predmarčne dobe, je za Avstrijo, ki pa naj bo demokracija monarhija z ustavnimi in drugimi splošnimi pravicami in svoboščinami, kot jih je uveljavila revolucija; kot Slovenec, ki se zaveda svojega nacionalnega porekla, čeprav slovenskega jezika ne obvlada, je za priznanje pravic vsem slovanskim narodom, ki so bili do tega časa zatirani (zato pozdravlja Jelačičevo akcijo proti Mađžarom), a kot se zdi, mu je ideja združene Slovenije tuja.⁸ Ob vsem tem pa je evidentno, da tudi Lipolda, skromnega in delovnega raziskovalca, obrnjenega v svoj družinski in znanstveni svet, revolucija ni pustila neprizadetega, ne glede na njegovo (v pismih velikokrat izraženo) nezainteresiranost za politiko. Nasprotno. Tudi njega so revolucionarni dogodki prisilili, da je definiral svoja stališča

¹ Jacques Godechot (Žak Godšo): *Revolucija 1848*. Beograd 1987, str. 40—41.

² Vasilij Melik: *Revolucionarno leto 1848*, v katalogu *Slovenci v predmarčni dobi in revoluciji 1848*. Ljubljana 1978, str. 43.

³ Vasilij Melik, n. d., str. 44.

⁴ Prav tam.

⁵ Prav tam.

⁶ O življenju in delu Marka Vincenca Lipolda glej: Anton Ramovš — Vanda Kochansky-Devicé: *Marko Vincenc Lipold (1816—1883)*, prvi slovenski geolog — življenje in delo, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 8, Ljubljana 1985; Janez Cvirn: *Finančno poslovanje družine Marka Vincenca Lipolda v letih 1867—1871 in 1878—1883*, ZČ 41, 1987/1.

⁷ Pokrajinski muzej Celje (PMC), Rodbina Lipold iz Mozirja, sign. 10/89, pisma Marka Vincenca Lipolda bratu Francu (1833—1856).

⁸ Se leta 1870 je Lipold odklonil kandidaturo za deželnega poslanca, ker so se mu zdeli Slovenci preveč federalistično usmerjeni; glej: Janez Cvirn, n. d., str. 119.

do najvažnejših političnih problemov časa, pa čeprav o njih pred tem verjetno ni razmišljal.

In sedaj k pismom!

V pismu z dne 25. 3. 1848 se Lipold najprej opravičuje bratu, da mu tako pozno odgovarja na njegovo pismo z dne 25. 2. 1848, in pravi, da ga služba, Stadlerjeva zapuščinska zadeva in gospodinjstvo, še posebej pa politični viharji po vsej Evropi in celo v tihi Avstriji tako okupirajo, da nima časa za pisanje. Po štiri dni na teden je službeno v hribih, ko pa se vrne domov, se komaj malo odpočije in preučuje časopisje, da se seznanj z novicami iz Pariza, Karlsruheja, Badna, Münchna in celo z Dunaja. Ko naslednji dan pismo nadaljuje, opiše bratu slovesnost v Hallu, s katero so proslavili cesarjeve »darove« (konstitucijo, tiskovno svobodo in ustanovitev narodne garde), nato pa ga seznanj z dogodki na Tirolskem in v Italiji. Pravi, da so na Tirolskem (v Innsbrucku in še posebej v Hallu) z navdušenjem sprejeli konstitucijo in da ob poplavi kokard in zastav narodne garde rasejo kot gobe po dežju. Povsod pa vladata red in mir in tudi kmečko prebivalstvo, ki ga z vseh strani pozivajo k redu, je mirno. Jezuiti v Innsbrucku so razpuščeni, brixenški škof pa je izdal poučen in v liberalnem duhu pisan pastirski list. Povsem drugače je na južnem Tirolskem. Tam je navdušenje manjše in položaj bolj napet. V Trentu so izbruhnili nemiri, ko je 10.000 kmetov vdrlo v mesto. Proti njim je nastopila vojska in prišlo je do prelivanja krvi. In v Italiji? Od tam že tri dni ni nobenih časopisnih poročil, privatna pisma pa trdijo, da je Radetzky s silo pokoril Milano, vdril v mesto, s kartečami napadel množico na trgu ter porušil mestno hišo, kjer se je nastanila provizorična republikanska vlada. V Benetkah je razglašena republika. Vojska je deloma premagana, deloma pa je prestopila na stran revolucionarjev. In to v času, ko je cesar na Dunaju razglasil splošno amnestijo. V Italiji je torej situacija izredno napeta, saj je niti cesarsko darilo ni pomirilo. Na Dunaju pa je vse »garda«. Tudi najvišji uradniki, kot npr. višji rudarski svetnik Ferro, so njeni člani. Zaradi tega, pravi Lipold, je razmišljanje o tem, da bi bil prestavljen na novo delovno mesto v Ischl, popolnoma odveč. Treba bo počakati, da se povrne stari red! Na koncu pisma se Lipold dotakne še bratovega pesimističnega razmišljanja o revolucionarnih dogodkih v državi in negotovi prihodnosti in pravi: »Deine Betrachtungen, lieber Franz! betreff unser, theile ich nicht. Du, als treuer, redlicher und nicht exzentrischer Diener der Kirche, die auch in Konstitutionellen Staaten stets geehrt wird, wirst auch stets geliebt und geachtet bleiben, und — ohne Religion kann kein Staat bestehen! — dass wissen selbst die ärgsten Gegner der kirchlichen Hierarchie; aber Missbräuche, das Einmischen in weltliches Regiment, und Übergriffe, dass wird man wohl nicht dulden! — Und ich? Ich bin, Gott Lob! technischer Beamte und bei der Saline! und technische Beamte und Salz wird man immer brauchen; daher sehe ich getrost der Zukunft entgegen«.

V naslednjem pismu (9. 4. 1848) Lipold soglaša z bratom, da bi si glede na kritične čase pogosteje pisala, saj se dogodki tako naglo vrstijo, da se človek ne bi čudil niti ob novici, da je sovražnik že v Innsbrucku, Avstrija republika, nadvojvoda Štefan pa ogrski kralj. Nato mu ponovno opiše razmere na Tirolskem in pravi, da je položaj že kritičen. Italijani zahtevajo mejo na Brennerju, na jugu se pojavljajo prostovoljci iz Švice, Piemonta in Lombardije, trentsko okrožje pa simpatizira z Lombardijo. Tirolci smatrajo Italijo za izgubljeno, vendar so odločno proti drobitvi Tirolske in zahtevani priključitvi štirih okrožij Lombardiji. Zato so že vpoklicali domobranske kompanije, poziva se črnovojništvo, zbirajo se prostovoljci — vse pa se pomika proti jugu. Glede na razglas grofa Brandisa naj bi prišel na Tirolsko nadvojvoda Janez z vsemi pooblastili. Pričakujejo tudi starega patra Haslingerja z več sto tirolskimi študenti z Dunaja, ki so zapustili univerzo in bodo prišli na pomoč ogroženi domovini. V Hallu pa se je za sedaj organizirala le narodna garda in Lipold se bratu pohvali, da je tudi sam njen član. Ob tem dodaja, da bodo rudarje oborožili le v primeru, da bo situacija postala kritična in takrat bo stal na čelu trestotih pogumnih oboroženih mož. Zaenkrat pa je v Hallu in okolici še vse mirno in, kakor Lipold še posebej poudarja, tudi do podražitev življenjskih potrebščin še ni prišlo: cena žitu je celo padla, ker je Bavarska ukinila carino, v kratkem pa bi se naj povenila tudi sol.

V tretjem pismu (23. 5. 1848) Lipold že v uvodu obžaluje, da se tudi v domovini (in unserer lieben windischen Mark) pojavljajo nemiri in da so ti zajeli tudi tihe doline in najbolj oddaljene kraje. Pravi, da se mu brat smili, ker mora gledati, kako trpi ubogi kmet, nahujskan od brezvestnežev in drveč v propad. Dodaja, da bi morala razgledana duhovščina s primernim podukom vplivati na podeželsko ljudstvo, da ne bi hitelo svojemu koncu naproti. Indiferentnost s strani duhovščine po njegovem mnenju ni primerna, saj duhovniki niso le služabniki cerkve, temveč tudi državljani. Kot takšni so dolžni po svojih najboljših močeh prispevati za dobrobit države. »Ein energisches Auftreten des Geistlichen dort, wo es am Platze ist, wo er nur die Rechte des Staates wahr — wie zB. in der Frage des deutschen Parlaments, dessen Beschickung ja der Kaiser selbst befohlen, dem der Unterthan Gehorsam schuldet —

wird Niemand bekritteln, und geschieht es, steht auch den Geistlichen die Presse zur Vertheidigung offen, wie selbe von solchen auch schon wirklich in ähnlichen Fällen häufig benützt wird.« Sicer pa je potrebno, pravi Lipold, potrpežljivo prenašati težave časa. Vendar mora mož nastopati zoper nje, če lahko prepreči zlo in pospešuje dobro. Ob koncu tega uvoda izraža upanje, da se bodo razmere v domovini umirile in da se bo povrnilo bratovo zadovoljstvo, nato pa ga ponovno seznanja z dogajanjem na Tirolskem. Pravi, da v Innsbrucku in severni Tirolski še vedno vladata red in mir in da je to najbrž edini prostor v državi, kjer ni nemirov in vretja med kmeti. Nič čudnega torej, da si je ubogi cesar Ferdinand izbral za svoje zatočišče prav Tirolsko, ko je zbežal z Dunaja. Da je šlo za beg v pravem pomenu besede, je najboljši dokaz to, da je cesar s soprogo pobegnil z Dunaja v odprtem koleslju, ki ga uporablja le za sprehode po mestu in po 36 urah nepretrgane vožnje, izogibajoč se Linza in ne da bi se ustavil v Salzburgu (tu si je od okrožnega glavarja izposodil plašč), prispel v Innsbruck 19. t. m. ob 19. uri zvečer. Sledili so mu nadvojvoda Franc Karel s Sofijo, trije branci in dva generala. Ko je prispel v Innsbruck iz Unkena kurir in naznanil cesarjev prihod, je nastopila narodna garda in cesarja sprejela z bakljado, izpregla voz in ga »ginjenega« pospremila na dvor. Po mnenju Lipolda je vzrok temu paničnemu begu peticija, ki jo je moral sprejeti v senci bajonetov, in večni strah, v katerem je v zadnjem času živel. Sedaj prihajajo z Dunaja številne deputacije in cesarja pregovarjajo, naj se vrne v prestolnico. Vendar pa Ferdinand odposlanca mirno zavrača, češ da hoče v miru spat. Lipold na koncu pravi, da je na severnem Tirolskem vse navdušeno in vse pripravljeno stati na straži za cesarja, da pa je na južnem Tirolskem položaj bistveno bolj zapleten, saj tam avstrijske čete zadevajo na laško in piemontsko vojaštvo.

V četrtem pismu (10. 6. 1848) Lipold najprej izraža veselje, da so se razmere v domovini uredile, in dodaja, da je tudi na Tirolskem mirno. Cesar je v Innsbrucku obdan s številnimi poslaniki, hodi na izlete in sprehode in pridobiva na popularnosti. Pod varstvom Tirolcev se dobro počuti. Ti bi ga želeli zadržati, saj bivanje dvora prinaša lepe dohodka. Stanovanja poslanikov se plačujejo dnevno tudi po 50 gl. Lipold opiše bratu incident, do katerega je prišlo pred tednom dni med dunajskimi prostovoljci in kmeti. Ker so kmetje menili, da hočejo prostovoljci nad cesarja, so jih na meji razorožili in kot ujetnike odpeljali v St. Johann. Tam so morali ostati dva dni in šele okrožni glavar jih je rešil in jim omogočil pot naprej. A cesar bo najverjetneje, pravi Lipold, kmalu zapustil Innsbruck, ker naj bi 2. julija osebno odprl državni zbor v Budimpešti. In dodaja: »Ich komme wenig nach Innsbruck, und kann dir daher wenig vom Hofe berichten. Dies und wohl auch, weil ich mich in politische Korespondenzen gar nicht erlassen will, ist der Grund, dass ich der Aufforderung des Cillier Wochenblattes keine Folge gab.«⁹

V pismu z dne 15. 7. 1848 bratu najprej sporoča, da je v Hallu še vse mirno in da je postal vodja posebnega odreda rudarjev, ki je dodeljen narodni gardi. Kljub vsemu pa se na Tirolskem pripravlja drugačen boj, ki se po njegovem mnenju prav tako lahko krvavo konča, če vmes ne poseže posredovalna roka. »Es ist der Kampf des Klerus mit den Liberalen, woran der Erstere um keinen Preis Religionsfreiheit in Tirol haben will, und deshalb eine Riesenpetition im Lande zirkuliren lässt, die aber nichts weniger als aus freiem Willen unterfertigt wird. Dass die Jesuiten, ungeachtet ihrer Aufhebung, in Innsbruck noch hausen, und dass Graf Brandis die Wiener Akademische Jugend, die die Grenzen des Vaterlandes vertheidigte, unter polizeiliche und geistliche Aufsicht stellte, — ungeachtet der Aufhebung der geheimen Polizei, macht viel Geschrei, und dürfte die Absetzung des Gouverneurs zur Folge haben. Es wäre auch in Innsbruck gewiss schon mehrmals zu blutigen Konflikten gekommen, wenn nicht die Anwesenheit des Kaisers die Partheien nach zur Mässigung mahnen würde.« Lipold pravi, da dvor živi sam zase in da je ubogi nadvojvoda Janez za vse sam. Da je postal tudi nemški državni upravitelj, bo gotovo razveselilo tudi Štajerce. »Kdo bi to pričakoval od preprostega in zadržanega moža?« Nato se dotakne še dogodkov na italijanski meji, kjer se boji nadaljujejo. Bratu sporoča, da se prve kompanije, ki so bile tam dva meseca, vračajo domov, na Tirolsko pa so že prišle nove enote, da se podajo v boj za Boga, cesarja in domovino.

V naslednjem pismu (8. 9. 1848) brata najprej obvesti, da je služba v Ischlu, na katero je računal, na žalost zanj izgubljena. Oddana je že nekemu njegovemu tovarišu, nesposobnemu za to mesto; zato resignirano zapiše, da tudi konstitucija ni odpravila protekcije. Nato opiše bratu položaj na Tirolskem in pravi, da je še vedno vse mirno in da je tudi rovarjenje klera zoper uradništvo in svobodo popustilo. Vsled močne kritike se je kler moral umakniti v območje cerkvenega službovanja in tudi

⁹ Nemško pisani list Cillier Wochenblatt je začel izhajati 1. 4. 1848 pod uredništvom Vinzenza Frascha in Josefa Ganserja. S prvim julijem 1848 se je preimenoval v Cillier Zeitung (s podnaslovom: Zeitschrift für Stadt und Land, mit besonderer Rücksicht auf die deutschen und slowenischen Interessen) in pod uredništvom V. Frascha izhajal do konca septembra, ko je zaradi pomanjkanja naročnikov prenehal z izhajanjem.

grof Brandis, prijatelj jezuitov, ni več guverner.¹⁰ Z njegovim padcem je izgubila klerikalna stranka svojo glavno oporo. Tirolci, pravi Lipold, so na splošno za ustavno monarhijo, četudi ne manjka pravih demokratov in celo republikancev: prav Hall imenujejo »cesarska republika«. Nato pa takole definira še svoj odnos do revolucije: »Ich meinestheils bin wohl für eine demokratische Monarchie sehr gestimmt, natürlich, weil ich auch aus der untern Volksklasse sprosse, und gleiche Berechtigung in Allem für Alle als den obersten Grundsatz jeder rechtlichen Gesellschaft anerkenne. — Die Aufhebung des Unterthansverbandes und der betreffenden Lasten kann wohl kein Menschenfreund, der die Schinderer der Bauern durch die Obrigkeiten mitansehen musste, anders, als mit Jubel begrüßen! — und so soll auch in allem andern der Bauer dem Bürger und dem Hochadeligen nicht nachstehen. — Wo Gott will! wird es auch so kommen — nur möge der Allgütige uns vor Sturm und Gewalt bewahren, und es gewähren, dass in ruhiger Berathung der Segen der Freiheit über Östreich's schöne Provinzen aufgegossen werde!«

V sedmem in zadnjem pismu, v katerem se še dotika revolucije (4. 10. 1848), najprej pravi, da se je razveselil bratovega slovenskega pisma z dne 16. pr. m., ki ga je tudi dobro razumel, nato pa se Francu opraviči, ker mu ne more odgovoriti v materinem idiomu, kot bi sicer želel. Zato ga prosi, naj se zadovolji z nemškimi odgovori, vendar naj ve, da vedno slovensko misli in čuti (dass ich immerhin windisch denke und fühle). Pravi, da doma velikokrat govore slovensko, pojejo slovenske pesmi (ima Slomškovo pesmarico) in da tudi vse njegove ženske znajo nekaj malega slovensko. »Aber zur Schriftsprache fehlt uns allen noch sehr viel«. S tem želi bratu povedati, da se kljub slabemu poznavanju materinega jezika zaveda svojega nacionalnega izvora, zanimivo pa je, da v tem in tudi drugih pismih dosledno uporabljata oznako windisch, ki so jo Slovenci na splošno upustili. Nato bratu opiše dogodke na Tirolskem in pravi, da je tam še vedno mirno, obenem pa dodaja, da z napetostjo pričakuje rezultatov z Dunaja in iz Frankfurta ter ogrsko-hrvaških zmešnjav. Pravi, da Madžarov ne more trpeti, odkar so rudarsko akademijo v Ščavnici spravili na psa, in že zaradi tega želi, da bi jim Jelačić odčital primerno lekcijo. In dodaja: »Man hat aber die Slawen auch überall fort behandelt, in Ungarn, wie in Östreich; kein Wunder! also, wenn sie sich rühren, und zeigen, dass sie die Majorität bilden, und wenn sie mindestens gleiche Berechtigung in Allem und Jedem anstreben«. Na koncu pisma brata sprašuje: »Was sagen denn die Wenden zu dem Allem? Wird in Zilli das Gymnasium windisch?« in ga prosi, naj mu čim pogosteje piše, saj grede Celjske novine, dasi prinesejo včasih kaj zanimivega, premalo v podrobnosti.

Takšna so bila torej stališča Marka Vincenca Lipolda o revoluciji leta 1848, ki je, kot je razvidno iz pisem, tudi nanj globoko vplivala. Ker je korespondenca z bratom Francem iz kasnejših let ohranjena le fragmentarno,¹¹ njegovim razmišljanjem ne moremo več slediti. V zadnjem pismu iz leta 1848, ki ga bratu piše že iz Ausseeja, kjer je dobil novo službo, pa na koncu zapiše: »Za danes nič o politiki, moje družinsko življenje je vse drugo zapostavilo.«¹²

Zusammenfassung

MARKO VINCENC LIPOLD UND DAS JAHR 1848

Janez Cvirn

Marko Vincenc Lipold, bekannt als Geologe und im Jahr 1848 Bergmeister im Salzwerk in Hall in Tirol, äußerte in sieben Briefen an seinen Bruder Franc, Pfarrer in Sentilj bei Mislinja, seine Ansichten über das Zeitgeschehen. Lipold umriß in jedem Brief den Verlauf der revolutionären Ereignisse in der Monarchie und vor allem in Tirol, zu einzelnen Vorgängen lieferte er auch einen Kommentar und definierte dabei seine Stellungnahme zu einigen wichtigsten politischen Problemen. Er war für Abschaffung des Feudalsystems und eine völlige Emanzipation des Bauern, trat jedoch für Änderungen auf ruhigem Wege ein, und was noch besonders ins Auge fällt, für Veränderungen von oben. Als österreichischer Beamter vertritt er ein Österreich als Verfassungsmonarchie mit allen Rechten und Freiheiten, die die Revolution durchgesetzt hatte. Als Slowene, der sich seiner nationalen Herkunft bewußt ist, wenn er auch kein Slowenisch beherrscht, möchte er den slawischen, bis zu jener Zeit unterdrückten Völkern ihre Rechte zuerkannt wissen, jedoch die Idee eines vereinigten Slowenien scheint ihm fremd zu sein.

¹⁰ Grof Franz Clemens Brandis (4. 2. 1798 — 27. 5. 1863), zgodovinar in višji komornik cesarja Ferdinanda I. je bil guverner na Tirolskem od leta 1841.

¹¹ FMC, Rodbina Lipold iz Mozirja, sign. 10/89; iz let 1849—1856 so ohranjena le še tri pisma M. V. Lipolda bratu Francu, poslana z Dunaja 10. 1. 1852, 2. 3. 1856 in 19. 3. 1856.

¹² Prav tam; pismo M. V. Lipolda bratu Francu z dne 27. 11. 1848.